

1

Zvonec

// Al Vrezec

Na zimo se nad naša jezera in reke zgrnejo ogromne jate vodnih ptic, od ponirkov, slapnikov, čapelj, kormoranov, galebov do rac in gosi. Vsa ta pisana perjad se v pozni jeseni priseli iz severnih krajev k nam prezimovat. Seveda tu ne gre za naključje, saj so ustrezna prezimovališča tem pticam povsem enako pomembna kot ustrezna gnezdišča. Čeprav jim pravimo zimske gostje, so te ptice pri nas vse prej kot gostje. So del naše narave, ki si ga zaradi selitvene narave teh bitij pač delimo s severnimi kraji. Podobno kot si lastovke, srakoperje in štorke delimo z afriškimi tropi. Čeprav ljudje radi potujemo, naša selivska narava še zdaleč ni takšna kot ptičja. Zato si domače razmere hočeš nočeš radi predstavljamo kot »začeno stanje«.

Selivke se tako rekoč kar nenadoma vzamejo od nekod, se tu zadržijo svoj čas in spet izginejo neznano kam, tja daleč na sever ali na jug, v kraje, kamor mi sami morda nikoli ne bomo zašli. Njihovo bivanje v naših krajih je zato za nas večinoma iztrgani košček ptičje zgodbe brez začetka in konca, kot nadaljevanka, ki smo jo začeli gledati nekje na sredi in ki ji nismo mogli slediti do konca. V pisani prezimovalni družini sredi orjaškega Ptujkega jezera je na primer takih zgodb vse polno prepletenih v nekaj tisočglavi jati ptic. Zvonec (*Bucephala clangula*) je le ena izmed ptic, ki je tod še posebej številna, a le za kratek čas, saj se še pred pravo pomladjo večina zvoncev odseli na daljni sever. Poskušajmo jim slediti in zaokrožiti njihovo zgodbo.

Zvonci so severnjaške oziroma borealne ptice, ki prezimujejo po jezerih, rekah pa tudi ob morskih obalah Evrazije in Severne Amerike. V Severni Ameriki sta našemu zvoncu pridružena še islandski (*Bucephala islandica*) in mali zvonec (*Bucephala albeola*), ki pa v Evropo izjemno redko zaideta, na Slovenskem pa ju še nismo zabeležili. Kakorkoli že, pri nas so zvonci pozimi izjemno številni na nekaterih večjih vodnih telesih, najbolj množično na reki Dravi. Zvonec je izjemno dober potapljač in na njegovem jedilniku se znajdejo tudi školjke, ki jih trga z dna. Prav v Dravi se je pred leti v velikih količinah razpasla tujerodna školjka trikotničarka (*Dreissena polymorpha*), ki je dobesedno prekrila rečno dno. Za rečne prebivalce je bil to vse prej kot dobrodošel prišlek, nekatere severnjaške race, ki jim gredo školjke še posebej v slast, denimo gaga (*Somateria mollissima*), beloliska (*Melanitta fusca*), zimska raca (*Clangula hyemalis*) in zvonec, pa so to obilje nemudoma izkoristile. Danes školjk ni več toliko in število obiskov teh rac je precej upadlo, zvonec pa je kljub temu na Dravi še vedno izjemno številna rasa v zimskem času.

Proti koncu zime pa silno množstvo zvoncev izgine iz naših krajev. Ptice takrat odletijo proti svojim severnim gnezdiščem. Že pri nas smo lahko na prezimovališčih opazovali zanimivo naprežanje samcev, ki so si s skakajočim

plesom skušali pridobiti naklonjenost katere od samic. Ta paritvena naprežanja se še bolj razvnamejo, ko zvonci priletijo na svoja gnezdišča. Južna Finska, dežela tisočih jezer, je več kot primeren kraj, kamor se splača slediti zvoncem na sever. Tod v zgodnji pomladi, konec marca, vse puhti v ljubezenskih igrah. Kričavi polarni (*Gavia arctica*) in rdečegri slapniki (*Gavia stellata*), ki skupaj z labodi pevci (*Cygnus cygnus*) dan in noč neutrudno prepevajo, na obrežju plešči žerjavi (*Grus grus*) in bobnajoče bobnarice (*Botaurus stellaris*), na vodni gladini orjaških jezer pa pari zvoncev. Presenetljivo, a zvonci se v času gnezdenja prelevijo v prave gozdne ptice. Dan in noč se v temačnih smrekovih gozdovih Finske sliši prhutajoči zvok zvončjih peruti, ki v gozdu iščejo le eno, zavetje drevesnega dupla, kjer bo samica lahko vzredila svoje račje leglo. Res, zvonec je tipična duplarica, in kar precej gozdnih preletov je potrebnih, da zvončja samica najde primerno duplo. Tekmecev zanje je tu nič koliko, od večjih in agresivnejših velikih žagarjev (*Mergus merganser*) do sov, kot sta lesna sova (*Strix aluco*) in kozača (*Strix uralensis*). Slednja je vrh vsega za zvonce celo nevaren plenilec. Finci pa svoje ptice obožujejo in skoraj vsaka domačija ima v bližnji okolici nameščene velike gnezdilnice. Te so še zlasti številne ob jezerski obali, vendar ta najboljša mesta v glavnem zasedajo veliki žagarji. Zvonci zato gnezdiijo dlje od obale, v drugi vrsti. V izbrani gnezdilnici si zvončja samica gnezdo postelje z mehkim puhom in nato vsak dan enkrat do dvakrat obišče gnezdilnico, z vsakim obiskom pa je gnezdo bogatejše za eno jajce. Jajca se v gnezdilnici kopičijo precej hitreje, kot bi pričakovali, saj gnezdilnice ne obiskuje le ena samica, pač pa tu in tam še kaka druga samica, ki podtakne svoje jajce v tuje gnezdo. Nič hudega, to počno vse zvončje samice. S tem si povečajo svoj gnezditveni uspeh, saj se po temačni tajgi potika vse polno lačnih nepridipravov, ki sem ter tja izpraznijo kako gnezdo. Ko samica zalega jajca, jo samec potrpežljivo čaka na bližnjem jezeru. Ko je leglo polno, se samica loti dolgotrajnega valjenja, samec pa jo takrat zapusti in se skupaj z drugimi samci začne goliti v objezerskem trstičju. Zanj je starševska naloga za to leto opravljena!

Mlade račke se izvalijo bolj ali manj hkrati. Začetek je zelo razburljiv! Globok skok iz visoke gnezdilnice na tla, potem pa na dolgo pot za materjo proti najbližjemu jezeru. Po nevni poti prek različnih prepek in mimo lačnih plenilcev se drama nadaljuje na jezeru. Semkaj več samic pripelje svoj mladi naraščaj, da bi v varnem objemu vode odrasel v nov rod zvoncev. A samice druga drugo ne trpijo najbolj. Med samicami se vnamejo boji za prevlado nad izbranim koščkom jezera. Ena izmed samic hočeš nočeš mora popustiti, in pobegne s prizorišča. Kaj pa njeni malčki? Ti se pridružijo mladičem zmagovite matere, ki svojo jato poveča, s čimer se poveča tudi varnost njenega naraščaja, saj tu in tam kakšen konča v želodcu velikih jezerskih ščuk (*Esox lucius*). Dobro operjen se preživeli novi rod zvoncev na jesen odpravi proti jugu, ko njihova rojstna jezera na severu prekrije debela plast ledu. Vnovič se na južnejših rekah in jezerih, ki jim zimske zmrzali bolj prizanesejo, združijo v velike jate, si dvorijo in konec zime odletijo nazaj v rodne kraje iskat primerna dupla. In krog je sklenjen!

Še to. Ko sem nekoč ob nekem jezeru na Finskem modroval o zvoncih s tamkajšnjimi strokovnjaki, smo se zapletli pri izgovarjavi zvončevega imena. Mi mu pravimo »Bucefala klangula«, kar je srednjeveška različica latinske izgovorjave, razširjena zlasti v južnih deželah Evrope pod romanskim vplivom. Na severu so bolj dosledni in uporabljajo klasično latinsko izrazoslovje, po katerem je zvonec »Bucefala klangula«. Torej al' prav se reče »Bucefala« al' »Bucefala«? Tega ne bomo vedeli prav zagotovo. Zoološka nomenklatura sicer priznava tisto ime, ki jo je zapisal avtor, ki je rod ali vrsto prvi opisal in poimenoval za znanost, a od zapisa do izgovarjave je še en očitno nedogovorjeni korak. Zvonca je sicer leta 1758 opisal slovit Carolus Linnaeus kot *Anas clangula*, Američan Spencer F. Baird pa je vrsti in njenima ameriškim sorodnikoma natančno sto let kasneje, leta 1858, dodelil lasten rod *Bucephala*. Kako je Baird izgovoril ime *Bucephala*, bo verjetno ostala večna skrivnost, razprave strokovnjakov pa se bodo ob njem verjetno kresale še naprej. ●

1: Zvonci (*Bucephala clangula*), kot vse race, prično z dvorjenjem že na prezimovališčih, pri čemer samci značilno dvigajo glavo in se dobrikajo rjavo obarvanim samicam. foto: Tone Trebar

2: Velike vodne površine, kakršno je pri nas Ptujsko jezero in kjer se pozimi zbere veliko prezimujočih ptic, so značilno prezimovališče zvoncev. foto: Borut Štumberger

3: Številna jezera južne Finske, obdana z obsežnimi gozdovi, so izjemno ugodno gnezdišče zvoncev, na jezerih potekata parjenje in vzgoja mladičev, v gozdu pa si samica poišče gnezdo. foto: Al Vrezec

4: Na gnezdišču se zvonec prelevi v gozdno ptico, saj gnezdi v drevesnih duplih, zadovolji pa se tudi z nastavljenimi gnezdilnicami, v katero samica več dni skupaj znaša jajca v leglo. foto: Al Vrezec